

LAIMA VINCĖ

RAŠYTI GALI KIEKVIENAS

Kūrybinio rašymo vadovas aukštesniųjų klasių mokytojams
ir aukštųjų mokyklų pirmo bei antro kursų dėstytojams

Iš anglų kalbos vertė
Vytautas Grenda

baltos lankos

UDK 82.08(072)
Sr26

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Redagavo
Dovilė Janušauskaitė

© Laima Sruoginis, 2010
© Vertimas į lietuvių kalbą, Vytautas Grenda, 2010
© Baltų lankų leidyba, 2010

Printed in Lithuania
ISBN 978-9955-23-334-3

TURINYS

Pirma dalis. Kūrybinio rašymo pagrindai	11
Įvadas	11
Kas aš esu kaip kūrybinio rašymo mokytoja?	15
Kas aš esu kaip rašytoja?	22
I skyrius. KŪRYBINIO RAŠYMO DIRBTUVĖS	25
Kūrybinio rašymo dirbtuvių pagrindai	25
Kaip dalytis klasės erdve	27
Kaip gimsta tekstai	29
Pusiausvyra tarp teigiamo paskatinimo ir konstruktyvios kritikos	33
Perrašymas	35
Kūrybinio rašymo vertinimas	36
II skyrius. KLASĖS BENDRUOMENĖS KŪRIMAS	36
Galios ir autoriteto atsisakymas ir dalijimasis jais	36
Kūrybinio rašymo mokytojo nuostata ir laikysena	37
Klausyti ir išgirsti	39
Jaunojo rašytojo puoselėjimas	41
III skyrius. MOKINIŲ KŪRYBOS PRANAŠUMAI IR TRŪKUMAI	42
Kaip išryškinti kūrybos pranašumus ir juos puoselėti	42
Kaip padėti mokiniams ištaisyti jų kūrybos trūkumus	43
Du kritikos lygmenys	44
Kūrybinio rašymo mokymas negimtąja kalba	45

IV skyrius. RAŠYTOJO DISCIPLINA	46
Kaip klasėje kurti rašytojų bendruomenę	46
Skaitytojai	47
Skaitymo ir rašymo įgūdžių ugdymas	49
Ašaros klasėje	51
V skyrius. GROŽINĖS LITERATŪROS RAŠYMAS	53
Grožinės literatūros elementų apžvalga	53
Apsakymo veikėjas vaizduojamas kritinėje situacijoje	53
Apsakymo struktūra: užuomazga, kulminacija, atomazga ..	54
Ne aiškinkite, o vaizduokite	55
Perspėjantys ženklai	56
Savitas rašytojo balsas	56
Dialogas	58
Veikėjai	60
Veiksmo vieta ir laikas kaip veikėjai	62
Perspektyva	63
Pirmasis asmuo	63
Visažinis trečiasis asmuo	64
Ribotas visažinis trečiasis asmuo	64
Antrasis asmuo	64
Stilius	65
Tema, o ne siužetas	65
Aiškumas	66
VI skyrius. NEGROŽINIŲ TEKSTŲ RAŠYMAS	67
Negrožinių tekstų ypatybės	69
Negrožinių tekstų rūšys	71
Rašydami remkitės atmintimi	74
Emocinės tiesos idėja	75
Tyrimo vaidmuo	76
Rekomendacijos negrožinių tekstų kūrybinėms dirbtuvėms	76

VII skyrius. POEZIJOS RAŠYMAS	77
Patarimai kūrybinėms poezijos dirbtuvėms	79
Ženkite į eilėrašį	83
VIII skyrius. BAIGIAMASIS ŽODIS	84
Rašytojo užduotis	84
Aprėpti pasaulį	86
Būkite kantrūs	88
Šalin vidinį redaktorių	91
Sakykite tiesą	92
Visi kartais rašome blogai	93
Elkitės taip, kaip kalbate	94
Antra dalis. Rašymo pratimai	95
Įvadas	95
I skyrius. LAISVASIS RAŠYMAS – KŪRYBINIO RAŠYMO PEDAGOGIKOS PAGRINDAS	100
II skyrius. GROŽINIŲ KŪRINIŲ RAŠYMO PRATIMAI, MOKANTYS PASAKOJIMO STRUKTŪROS PAGRINDŲ	112
Paskėčia	112
Šeimos istorija	120
Meška spintoje	126
Žmogus ir telefonas	131
Gestų aprašymas	141
III skyrius. GROŽINIO KŪRINIO VEIKĖJAI	141
Veikėjo eskizas	144
Klausimai apie veikėją	144
Savitas veikėjo balsas	154

IV skyrius. DIALOGAS	156
Kaip grožiniame kūrinyje kurti dialogą	156
Improvizuoti dialogo eskizai	157
V skyrius. VEIKSMO VIETOS APRAŠYMAS	164
Veiksmo vieta	164
Sugrįžkite į vietą, kuri žadina jūsų vaizduotę	166
Mokslinės ir maginės fantastikos rašymas	168
Laikas grožiniame kūrinyje	169
Praeities intarpai	169
VI skyrius. DRAMOS IR GROŽINĖS PROZOS SANTYKIS	172
Kaip perkurti grožinės prozos tekstą į draminiį	172
VII skyrius. ISTORINĖ GROŽINĖ LITERATŪRA	176
Istorinio laikotarpio tyrimas ir jo panaudojimas grožiniame kūrinyje	176
VIII skyrius. KAIP KURTI IDĖJAS PASAKOJIMUI	188
Idėjos apsakymams	188
Rekomendacijos kūrybinėms grožinės prozos dirbtuvėms ..	190
Apsakymų, sukurtų per kūrybines dirbtuves, pavyzdžiai, jiems pateiktos pastabos ir perrašymai	191
Kelios kūrybinėse dirbtuvėse pateiktos pastabos	197
IX skyrius. NEGROŽINĖS PROZOS PRATIMAI: INSTRUKCIJA	212
Pagrindiniai instrukcijos žanro bruožai	214
Mokinių sukurtų instrukcijų pavyzdžiai	217
Kaip daryti tai, ko neturėtumėte daryti	235

X skyrius. ASMENIŠKA ESĖ	244
Atraskite savo aistrą	245
Kaip savyje atrasti temą	249
XI skyrius. AUTOBIOGRAFIJA IR ATSIMINIMAI	255
Atminties žemėlapis	255
XII skyrius. LITERATŪRINĖ ŽURNALISTIKA	274
Interviu	274
XIII skyrius. TYRIMAS	291
Tyrimo šaltiniai	293
XIV skyrius. NEGROŽINEI PROZAI SKIRTOS KŪRYBINĖS DIRBTUVĖS	296
Rekomendacijos negrožinės prozos kūrybinėms dirbtuvėms	296
XV skyrius. AKADEMINĖ ESĖ	331
Rekomendacijos, kaip redaguoti akademinę esė	332
XVI skyrius. POEZIJAI SKIRTI PRATIMAI	334
Mišrus eilėraštis	339
Mokymasis rašyti eilutę be perkėlimo ir anžambemaną	340
Soneto žaidimas	341
Eilėraštis apie valgi	342
Įvairūs poezijos pratimai	344
Rekomendacijos poezijos kūrybinėms dirbtuvėms	345
Baigiamasis žodis	346
Literatūra	348

Kūrybinio rašymo pagrindai

IVADAS

1994 m. Kolumbijos universitete Niujorke apsigyniau kūrybinio rašymo magistro laipsnį. Tuo metu tai dar nebuvo tokia populiari studijų sritis kaip šiandien. Didžiausios ir prestižiškiausios kūrybinio rašymo dėstytojų organizacijos Amerikoje – Rašytojų ir rašymo programų asociacijos (*The Association of Writers & Writing Programs*) – 2009 m. išleistas „Oficialus rašymo studijų programų vadovas“ (*Official Guide to Writing Programs*) skelbia, kad Jungtinėse Valstijose šiuo metu yra 400 pouniversitetinių studijų lygmens kūrybinio rašymo studijų programų, kurias baigus suteikiamas magistro laipsnis. Daugelyje Amerikos universitetų galima studijuoti kūrybinį rašymą kaip pagrindinę ar šalutinę specialybę arba pasirinkti pagrindinių studijų lygmens kūrybinio rašymo kursus. Amerikos vidurinėse mokyklose per kūrybinio rašymo dirbtuves paprastai mokoma ne tik kūrybinio rašymo, bet ir kompozicijos, akademinio rašymo, žurnalistikos bei literatūros analizės. Pastaraisiais dešimtmečiais siekti kūrybinio rašymo mokslinio laipsnio pradėjo siūlyti Jungtinės Karalystės universitetai. Susidomėjimas kūrybinio rašymo mokymu šiuo metu didėja Lietuvoje ir kitose Europos šalyse.

Kūrybinio rašymo pedagogika remiasi kūrybinių dirbtuvių metodu. Šis metodas buvo sukurtas 1936-aisiais per Ajovos universitete vykusias kūrybines rašytojų dirbtuves, vadovaujamas Wilburo Schrammo. XX a. ketvirtajame

dešimtmetyje Ajovos kūrybinėse rašytojų dirbtuvėse lankėsi tokie žymūs poetai kaip Robertas Frostas ir tokie garbingi rašytojai kaip Robertas Pennas Warrenas. Dirbdami su pradedančiais rašytojais, šie profesionalai ir jų sekėjai aptarė ir redagavo studentų darbus. Taip gimė nauja pasisėkima pelniusių Amerikos rašytojų karta. Ajovos kūrybinėse rašytojų dirbtuvėse suformuota metodika paplito po visas Jungtines Valstijas. Nors kūrybinio rašymo dirbtuvių struktūra ir pagrindiniai principai visuomet lieka tie patys, skirtingi rašytojai ir rašymo dėstytojai pritaiko šį metodą pagal savo studentų poreikius: papildo jį savomis taisyklėmis ar šiek tiek pakeičia darbo procesą. Skirtingų kūrybinio rašymo dėstytojų asmenybės ir patirtis daro įtaką tam, kaip jie vadovauja kūrybinio rašymo dirbtuvėms.

Jungtinių Valstijų universitetuose kūrybinio rašymo dėstytojais paprastai samdomi gerai žinomi rašytojai. Ne tokie žinomi kūrėjai dažniau kviečiami vesti įvadinių kūrybinio rašymo kursų, kurie daugelyje Amerikos universitetų anglų filologijos arba ir visų specialybių studentams yra privalomi. Tačiau vidurinių mokyklų aukštesniosiose klasėse kūrybinį rašymą dėsto tiek mokytojo darbą pasirinkę diplomuoti šios srities specialistai, tiek tradiciškai parengti anglų kalbos mokytojai, kuriems kūrybinis rašymas – vienas iš mokomųjų dalykų. Gerai išmanydamas literatūrą, gramatiką ir rašymą bei pasitelkęs šioje knygoje pateiktą metodiką ir pratimus, kiekvienas aukštesniųjų klasių mokytojas gali drąsiai imtis mokyti kūrybinio rašymo.

Kai vedžiau kūrybinio rašymo seminarus Pedagogų profesinės raidos centre Vilniuje, Lietuvos aukštesniųjų klasių mokytojai dažnai man sakydavo: „Mokinių neįmanoma išmokyti rašyti. Jie arba turi talentą, arba ne. Talento negali išmokyti.“

Mano atsakymas toks: kaip mes, mokytojai, ir kaip jie, mokiniai, sužinos, ar yra gabūs rašytojai, jeigu niekada negaus galimybės išbandyti savo jėgų šioje srityje? Dažnai mes, pedagogai, bandome spėti, kokie *turėtų būti* talentingi mokiniai. Spėjame atsižvelgdami į visuomenės klasę, pajamas, išvaizdą, mokinio tėvų padėtį, atkaklumą, mokymosi įpročius ir, deja, kartais į lytį. Tačiau talentas pasirodo nelauktai ir netikėtai. Aukštesniųjų klasių mokinio užduotis – ieškoti savo mokslinių ir kūrybinių gabumų. Nesuteikus visai klasei progos išbandyti jėgų rašant, neįmanoma sužinoti, kuriems iš jų tai seksis.

Lietuvos mokytojai teigdavo: „Tarkime, kūrybinio rašymo dirbtuvėse atsiskleis vieno ar dviejų mokinių talentai. O kaip visi likusieji? Ar jie tiesiog švaisto savo ir mūsų laiką?“

Atsakau: ne, jie jo nešvaisto. Kūrybinio rašymo dirbtuvės kiekvieną moko atidžiai skaityti, redaguoti savo ir bendramokslų kūrybą, vertinti literatūros skaitymą, suprasti teksto sandarą, mandagiai girti ir kritikuoti, priimti kitų pagyrimus ir kritiką. Galiausiai dalyvavimas kūrybinio rašymo dirbtuvėse stiprina mokinio savigarbą ir savivertę. Juk visa klasė gilinasi į *jo* žodžius! Mokiniai greitai suvokia, kad taip pat gali išreikšti save, jie išmoksta prisiimti už tai atsakomybę.

Kiekvienas kūrybinio rašymo dirbtuvių dalyvis gali gauti tiek daug, kad dažnai stebiuosi, kodėl tai nėra plačiau praktikuojama. Per kūrybinio rašymo pamokas mokiniai dalijasi su kitais savo asmeninio gyvenimo patirtimi – kartais tai daro pirmą sykį gyvenime. Jie mokosi saviraiškos ir kartu priimti save tokius, kokie yra. Per kūrybines dirbtuves mokiniai užmezga draugystės ir kūrybinio bendravimo ryšius. Įgiję pasitikėjimo, jie išmoksta sakyti tiesą ir ją priimti. Mokiniai išmoksta būti savo darbo autoriais, atsakyti už

savo žodžius, siekti savo idealo ir stengtis suprasti save per savo kūrybą. Kūrybinis rašymas mokiniams įdomus tuo, kad, nesvarbu, kokia kūrinio tema, jie rašo apie save. Tai tyrimų sritis, kurioje tiriamasis yra „aš“.

Kai kūrybinio rašymo tema mokiniams tokia patraukli, labai palengvėja gramatikos, stilistikos, kompozicijos ir įtinkamumo mokymas. Mokiniai dirba ir mokosi naudodami ne sudėtingus tekstus – jie lavina stilių remdamiesi savo pačių brangiais kūriniais. Kūrybinėse dirbtuvėse rašyti išmokę mokiniai yra raštingesni ir pasižymi didesne saviraiška.

Tačiau kūrybinio rašymo dirbtuvių metodas reikalauja daug ir mokytojo, ir mokinio pastangų. Nors šis darbas ir sunkus – jis praturtina. Paprastai kūrybinės dirbtuvės ugdo ir stiprina ryšį tarp mokytojo ir mokinių. Kartu su mokytoju mokiniai šiame procese dalyvauja bendrai, kaip grupė.

Nors pastaruosius penkiolika metų dėčiau universitetuose, visas savo rašymo užduotis ir kūrybinių dirbtuvių metodus esu taikiusi dirbdama su vaikais nuo šešerių iki aštuoniolikos metų. Pagrindiniai knygoje pateikiami kūrybinio rašymo dirbtuvių principai ir rašymo pratimai gali būti taikomi bet kokio amžiaus ir bet kokių sugebėjimų žmonėms.

Pirmoje šios knygos dalyje pristatoma kūrybinio rašymo mokymo metodika ir sėkmingo darbo su mokiniais šioje srityje psichologija. Čia pateikiama nurodymų, kaip vadovauti kūrybinio rašymo dirbtuvėms, skirtoms grožinei ir negrožinei prozai bei poezijai. Šioje dalyje taip pat patariama, kaip kūrybinio rašymo mokytojai gali panaudoti pratimus ir rašymo užduotis, kad padėtų mokiniams rašyti tekstus.

Antroje knygos dalyje pateikiama pratimų ir jaunimo kūrinių, sukurtų atliekant šiuos pratimus per kūrybinio rašymo dirbtuves, pavyzdžių. Ši dalis primena tipišką įvadą

į kūrybinio rašymo kursą, skirtą aukštesniųjų klasių mokiniams arba pirmo ir antro kurso aukštųjų mokyklų studentams.

Turiu pabrėžti, kad ši knyga sumanyta kaip praktinis vadovas aukštesniųjų klasių mokytojams arba aukštųjų mokyklų dėstytojams, ketinantiems dėstyti įvadinį kūrybinio rašymo kursą. Tačiau beveik visi knygoje pateikiami metodai bei pratimai gali būti pritaikyti ir aukštesnio lygio kūrybinio rašymo kursams, skirtiems vienuoliktos ir dvyliktos klasės mokiniams bei aukštųjų mokyklų studentams, studijuojantiems literatūrą, kalbą ir rašymą. Knygoje pateikiamo metodo pranašumas tas, kad jis tinka dirbti tiek su pradedančiais rašyti (ir tais, kuriems rašymas nerūpi arba rūpi menkai, bet jiems tiesiog privaloma išėiti kursą), tiek su gabiais jaunais rašytojais.

KAS AŠ ESU KAIP KŪRYBINIO RAŠYMO MOKYTOJA?

Vienas pirmųjų klausimų, kuriuos užduodu savo mokiniams per pirmąją kūrybinio rašymo pamoką, yra toks: kas jūs esate kaip rašytojas? Šis klausimas remiasi prielaida, kad visi mes vienaip ar kitaip esame rašytojai – ar slapta kurtume eilėraščius, ar kasdien rašytume išsamų dienoraštį arba gausybę elektroninio pašto žinučių. Svarbu, kad mokiniai garsiai išsakytų sau, jums ir visai klasei, kaip jie suvokia save kaip rašytojus, nes tai įvaizdis, kurį jie pateikia sau ir kitiems. Čia turi būti skatinamas nuoširdumas ir atvirumas. Jeigu dėstote itin droviai arba itin neramiai mokinių grupei, galite paprašyti atsakyti į šį klausimą raštu, nors visada geriausia skatinti juos reikšti savo mintis viešai. Kai mokytojams vedu